

**Archeologienota
Antwerpen Leguit 4**

2021E263

Herremans D. & Laloo P.

**VERSLAG
VAN RESULTATEN**

GATE
archaeology

#GOEDINERFGOED

© 2021 – Ghent Archaeological Team BV.

Niets uit deze publicatie mag vermenigvuldigd worden, opgeslagen in geautomatiseerde gegevensbestanden en/of openbaar gemaakt worden onder enige vorm of wijze ook (digitaal, mechanisch, door fotokopie) zonder toestemming van Ghent Archaeological Team BV.

Ghent Archaeological Team BV.
aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Inhoud

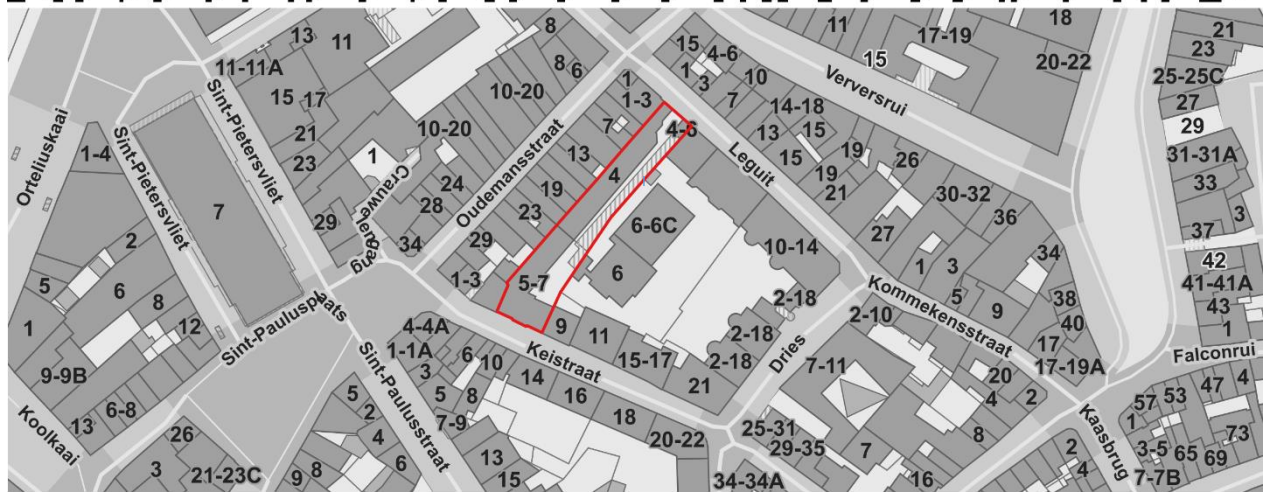
Bureauonderzoek.....	4
1. Beschrijvend gedeelte	4
1.1. Administratieve gegevens, situering en voorkennis.....	4
1.2. O nderzoeksopdracht	6
1.2.1. Aanleiding Evaluatie	6
1.2.2. Vraagstelling	6
1.2.3. Randvoorwaarden	6
1.3. Geplande werken	7
1.4. Onderzoeksstrategie en –methode	14
1.4.1. Landschappelijke situering.....	14
1.5.2 Historisch-cartografische situering	14
1.4.3. Archeologische situering.....	15
2. Assessmentrapport	15
2.1. Methoden, technieken en criteria	15
2.2. Conservatie-assessment.....	15
2.3. Assessment van het onderzochte gebied.....	15
2.3.1. Landschappelijke situering.....	15
2.3.1.1. Topografie, geomorfologie en hydrografie	16
2.3.1.2. Geologie	20
2.3.1.2. Bodemtype.....	20
2.3.1.3. Bodemerosie.....	20
2.3.1.4. Bodemgebruik.....	20
2.3.2 Historisch-cartografische situering	20
2.3.3. Archeologische situering	26
2.3.4. Datering en archeologische verwachting	28
3. Synthese	29
Samenvatting van het onderzoek	32
Bibliografie	33
Historisch kaartmateriaal	33
Lijst van figuren	34

Bureauonderzoek

1. Beschrijvend gedeelte

1.1. Administratieve gegevens, situering en voorkennis

Administratieve gegevens	
<i>Initiatiefnemer</i>	AG Vespa Bouwprojecten Grote Markt 1 2000 ANTWERPEN
<i>Projectcode</i>	2021E263
<i>Sitecode</i>	ANT-LEG-2021
<i>Nummer van het wettelijk depot of buitenlands equivalent hiervan</i>	nvt
<i>Erkend archeoloog</i>	GHENT ARCHAEOLOGICAL TEAM bvba- OE/ERK/Archeoloog/2015/00073
<i>Termijn onderzoek</i>	28/05/2021-08/06/2021
<i>Thesauri Inventaris Onroerend Erfgoed</i>	Bureauonderzoek
Situering	
<i>Adres</i>	Leguit 4 2000 Antwerpen
<i>Bounding box</i>	152330.3624524715123698,212811.3223954373097513 152392.0743916349601932,212884.2866539923998062
<i>Oppervlakte percelen</i>	1139.79 m ²
<i>Kadaster</i>	Antwerpen, Afdeling 1, Sectie A , nr. 473G & 473F
<i>Topografische kaart</i>	Figuur 1
<i>Kadasterkaart</i>	Figuur 1
Voorkennis archeologie	
<i>Archeologisch monument</i>	Nee, Figuur 1
<i>Archeologische zone</i>	Ja, historische stadskern Antwerpen, Figuur 1
<i>Waarneming archeologie</i>	Nee
<i>Kaart geen archeologie(CGA)</i>	Nee, Figuur 1
<i>Archeologienota of nota</i>	Nee, Figuur 1
<i>Eindrapport archeologie</i>	Nee, Figuur 1
Andere erfgoedinventarissen	Ja, Beschermd monument: Stadsmagazijnen (ID 5073)

Projectgebied ■ Vastgesteld bouwkundig erfgoed ■ Beschermd stadsgezicht
 Vastgestelde archeologische zone ■ Beschermd monumenten

Projectcode: 2021E263
 Aanmaakdatum: 28/05/2021

Figuur 1 het projectgebied op de GRB-basiskaart (boven); de topografische kaart (midden); en in relatie met de inventaris onroerend erfgoed (onder) (© NGI; geopunt)

1.2. Onderzoeksopdracht

1.2.1. Aanleiding Evaluatie

AG Vespa | Bouwprojecten plant de gedeeltelijke restauratie van het beschermd monument 'Stadsmagazijnen' (ID 5073) aan Leguit 4 te Antwerpen op de percelen gekend bij het kadaster onder de nummers Antwerpen, Afdeling 1, Sectie A , nr. 473G & 473F. De totale oppervlakte van de betrokken percelen betreft 1139.79 m² (>300m²) waarvan meer dan 100m² wordt geroerd door de geplande werken met ingreep op de bodem. Gezien het projectgebied zich in de archeologische zone 'historische stadskern Antwerpen' bevindt, is de opmaak van een archeologienota dan ook verplicht.

1.2.2. Vraagstelling

Doel van dit bureauonderzoek is om na te gaan wat het archeologisch potentieel is van het projectgebied op basis van historisch-cartografische bronnen en gepubliceerde archeologische en landschappelijke data. Op deze manier wordt nagegaan (i) of verdere maatregelen in het kader van archeologisch (voor)onderzoek nodig zijn en (ii) welke dimensie die aannemen.

Het bureauonderzoek start vanuit volgende vraagstelling :

- Wat is op basis van de bestaande bronnen het archeologisch potentieel van het projectgebied?
- Zijn er indicaties voor de aanwezigheid van één of meerdere archeologische sites binnen de grenzen van het projectgebied?
- Wat is de bewaringstoestand van deze eventuele site(s)?
- Welke impact hebben de geplande werken op het eventuele archeologisch erfgoed?
- Biedt het projectgebied een potentieel op kennisvermeerdering?
- Wat is het kader waarin dit kennispotentieel kan of moet geëxploiteerd worden?

1.2.3. Randvoorwaarden

Het projectgebied maakt deel uit van het beschermd monument Stadsmagazijnen (ID 5073). Deze archeologienota evalueert enkel de archeologische waarden van het terrein en de impact van de werken op erfgoed dat ondergronds aanwezig is. Het advies dat wordt verstrekt in het programma van maatregelen beperkt zich eveneens tot dit ondergronds erfgoed. Advisering met betrekking tot de werken aan de opstaande structuren (inclusief eventuele kelderruimten) die deel uit maken van het beschermd monument, situeert zich bij het Agentschap Onroerend Erfgoed.

Deze archeologienota beperkt zich tot een bureauonderzoek. Vooronderzoek met of zonder ingreep op de bodem kon niet worden georganiseerd voorafgaand aan de vergunningsaanvraag omwille van praktische en juridische redenen: momenteel zijn de

gronden in grote mate bebouwd en verhard. De terreinen zijn dus niet te onderzoeken voorafgaand aan de sloop. De sloop wordt samen met de geplande werken vergund.

Het bureauonderzoek beperkt zich tot gepubliceerde of tenminste toegankelijk bronnen.

1.3. Geplande werken

AG Vespa | Bouwprojecten plant de gedeeltelijke restauratie van het beschermde monument 'Stadsmagazijnen' (ID 5073) aan Leguit 4 te Antwerpen. De restauratie gebeurt in functie van de inrichting van de site als kantorencomplex voor vzw Payoke.

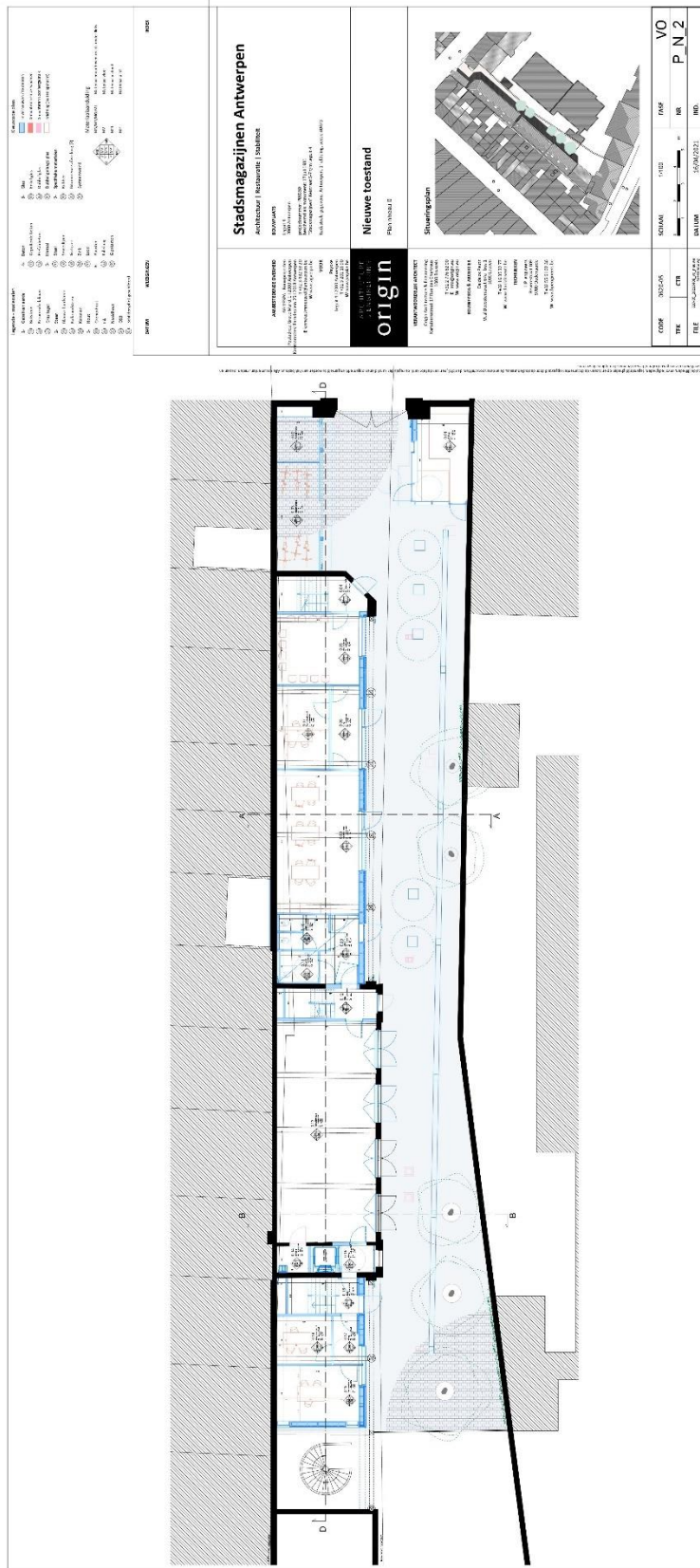
De geplande werken situeren zich grotendeels op de open en onbebouwde zone aan de zuidoostzijde van de betrokken percelen 473G & 473F. Het project voorziet in de aanleg van in totaal vijf ondergronds tanks in functie van regenwateropvang en septiek. Momenteel zijn is dit onbebouwd terrein verhard met betontegels in combinatie met kleine zones in hardstenen kasseien en betonnen keien. In functie van de aanleg van de ondergrondse tanks wordt deze bestrating uitgedroefd en vervangen. Bij de inrichting en restauratie van het interieur wordt er een nieuwe vloeropbouw met polybeton voorzien op het gelijkvloers. Hiervoor wordt de bestaande vloer van betondallen uitgedroefd

Als voornaamste werken met impact op de bodem gelden:

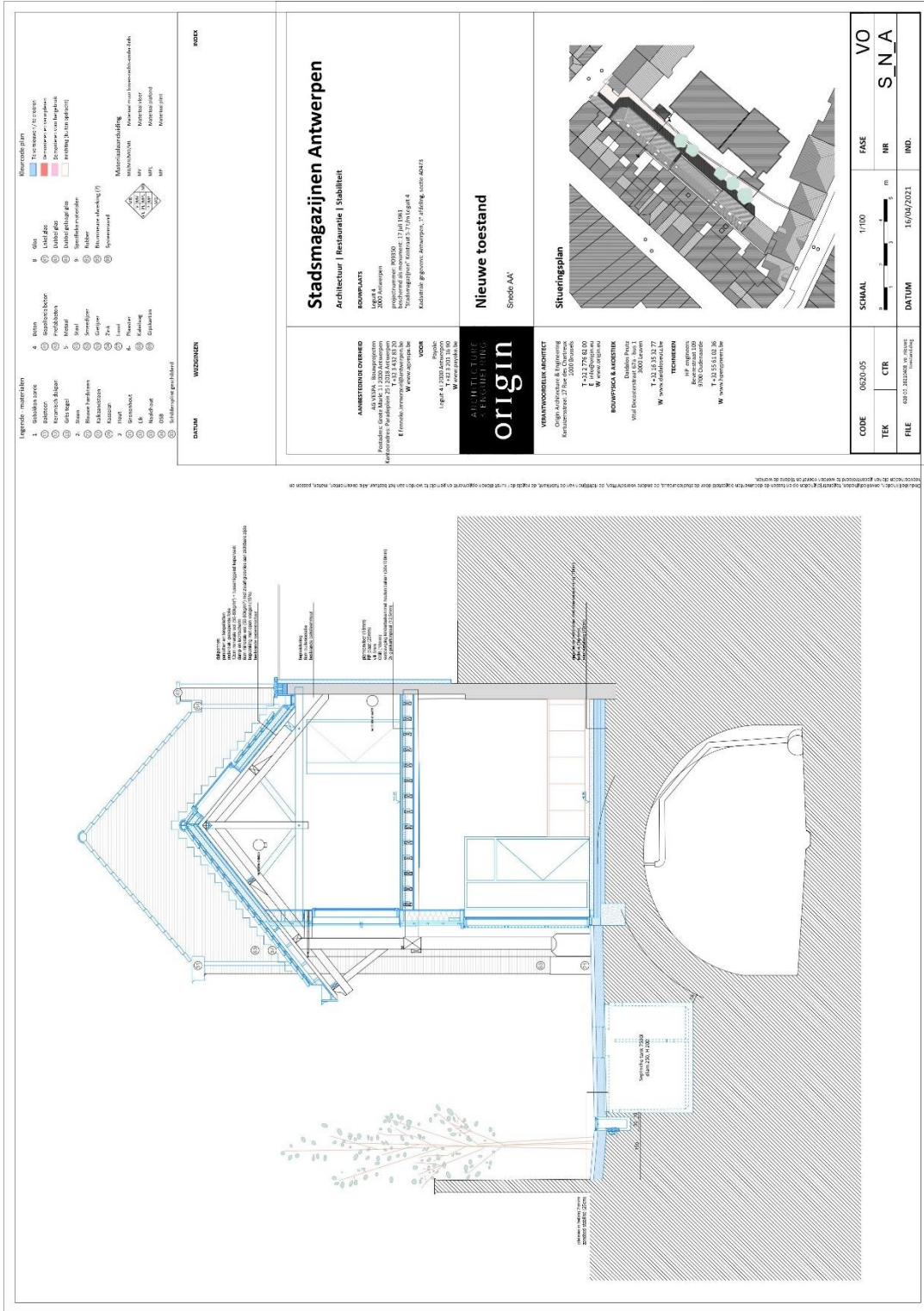
Geplande werken	Impact op bodem
<i>Uitbraak bestaande verharding</i>	De aanwezig verharding wordt verwijderd. De sloop voorziet niet in bijkomende afgravingen.
<i>Aanleg septische putten</i>	Er worden twee septische putten aangelegd met de nodige afvoerleidingen. Het gaat om twee putten van 7500 l met een diameter van 2.5 m. De putten hebben een hoogte van 2 m.
<i>Aanleg regenwaterputten</i>	Er worden drie regenwaterputten aangelegd met de nodige afvoerleidingen.

	Het gaat om twee putten van 7500 l met een diameter van 2.5 m. De putten hebben een hoogte van 2 m.
<i>Vloer interieur</i>	Binnen wordt er een gepolierde betonvloer aangelegd met een opbouw bestaande uit: een betonlaag met vloerverwarming (10cm), een isolatielaag (te bepalen) en een fundering van rijnzand (10cm)
<i>Vloer exterieur</i>	Buiten wordt een verharding in platinen voorzien op een zandbed van 25 cm. De verharding wordt in functie van afwatering aangelegd in een helling van 2 cm per meter.

Hieronder de voornaamste plannen. De volledige plannenbundel wordt aan hoge resolutie toegevoegd aan de archeologienota via de privacyfiche.

Figuur 4 nieuwe toestand: plan

Figuur 5 Nieuwe toestand: snede

1.4. Onderzoeksstrategie en –methode

Het bureauonderzoek werd uitgevoerd door Herremans Davy, erkend bij erkenningsnummer OE/ERK/Archeoloog/2017/00166

De nota werd opgemaakt op PC met Office- en Adobe-software. Het bijhorend kaartmateriaal werd aangemaakt in een GIS-omgeving (QGIS). In die GIS werden de digitale ontwerpplannen ingeladen en geprojecteerd ten opzichte van diverse kaartlagen die raadpleegbaar zijn op www.geopunt.be, www.dov.vlaanderen.be, <https://geo.onroerenderfgoed.be/> en de website van de centraal archeologische inventaris (CAI).

Voor de diverse onderdelen van het assessment werden diverse bronnen gebruikt. Deze worden hieronder verder opgesomd en toegelicht. De bronnen en hun correcte bibliografische referentie zijn opgenomen in de bibliografie (§ 3) op het einde van dit verslag.

1.4.1. Landschappelijke situering

De basis voor de landschappelijke situering vormen diverse cartografische bronnen raadpleegbaar op de onlineportalen Geopunt en de Databank Ondergrond Vlaanderen (DOV).

Een set van digitale bronnen, zowel cartografisch als tekstueel, werden gericht geselecteerd op basis van hun relevantie ten aanzien van de uiteenlopende inhoudelijke aspecten (geologie, bodemkunde, bodemerosie, bodemgebruik, hydrografie en geomorfologie) en van de landschappelijke situering in de assessment.

In de bibliografie achteraan deze archeologienota wordt aangegeven welke kaarten en tekstuele toelichtingen bij het kaartmateriaal er werden gebruikt.

1.5.2 Historisch-cartografische situering

Parameters bij de selectie van het historisch-cartografisch bronmateriaal zijn: relevantie, chronologische spreiding en toegankelijkheid. De hierboven opgesomde cartografische bronnen zijn in de eerste plaats gekozen om een diachroon overzicht te genereren van de bewoningsgeschiedenis in het projectgebied. Verder werd de toegankelijkheid van de cartografische bronnen in acht genomen. Voorkeur werd gegeven aan reeksen die vlakdekkend zijn gekarteerd, maar vooral ook vrij te raadplegen en af te beelden zijn.

De basis voor de historisch-cartografische situering betreft het kaartmateriaal ontsloten via Geopunt. Daarnaast werd gebruik gemaakt van kaartmateriaal, iconografie en geschreven archief ontsloten via Cartesius (www.cartesius.be), Flandrica (www.Flandrica.be) en het FelixArchief (<https://felixarchief.antwerpen.be/>)

Aanvullend werd gebruik gemaakt van beschikbare en toegankelijke historische literatuur.

1.4.3. Archeologische situering

Voor de archeologische situering werd gewerkt met inventaris.onroerenderfgoed.be. Deze inventaris is het centrale verzamelpunt van alle onroerend erfgoed-data (inclusief archeologie) in Vlaanderen en bijgevolg een relevante startpunt voor bureauonderzoek. Zowel de publiek als private waarnemingen werden geïntegreerd in het onderzoek.

Aanvullend werd gebruik gemaakt van beschikbare en toegankelijke archeologische literatuur.

2. Assessmentrapport

2.1. Methoden, technieken en criteria

Dit assessmentrapport omvat alle informatie uit het bureauonderzoek. Om het archeologisch potentieel van het projectgebied in te schatten en een antwoord te vormen op de vooropgestelde onderzoeksvragen worden de geselecteerde bronnen (supra) geanalyseerd en besproken. Uiteindelijk worden de resultaten van de verschillende deel-assessments samengebracht tot een synthese die het mogelijk maakt een gemotiveerd advies uit brengen met betrekking tot het nut van al dan verdergezet archeologisch onderzoek. Bij onvoldoende informatie wordt er uit gegaan van bijkomende maatregelen om tot een waardevol assessment van het projectgebied te komen.

2.2. Conservatie-assessment

De digitale output van dit bureauonderzoek, gaande van de archeologienota zelf tot alle figuren, plannen, kaarten, lijsten en GIS-bestanden, wordt digitaal bewaard op twee fysieke gegevensdragers. Naast bewaring op deze fysieke media wordt een bijkomend kopij voorzien op een virtuele drager (Google Drive).

Een conservatie-assessment voor stalen of archeologisch vondstmateriaal is niet van toepassing voor dit bureauonderzoek.

2.3. Assessment van het onderzochte gebied

2.3.1. Landschappelijke situering

2.3.1.1. Topografie, geomorfologie en hydrografie

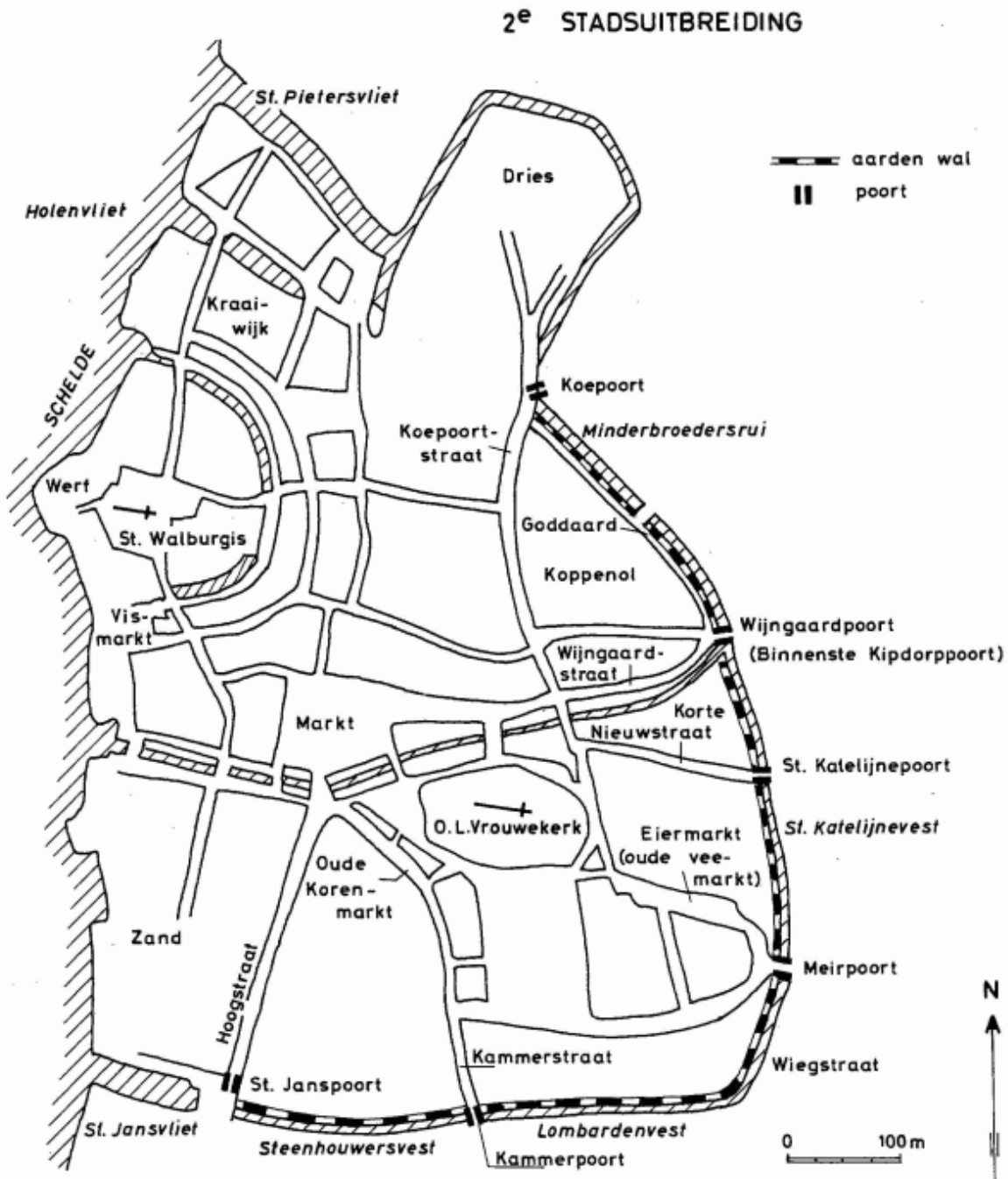
Als we het afgeleid digitaal terreinmodel (DTM) op ruimere schaal bekijken dan komt duidelijk tot uiting dat de oorspronkelijke topografie in de omgeving sterk werd beïnvloed door antropogene invloed ten gevolge van urbane ontwikkeling sinds de middeleeuwen (Figuur 8). Toch herkennen we nog sporen van het natuurlijk reliëf. De vroegste stad ontwikkelde zich tegen de Schelde op een oost-west geïoriënteerde zandrug met verloop ter hoogte van de Oude Beurs, Wolstraat, Kipdorp en Borgerhoutse steenweg. Ter hoogte van het Zand en de Hoogstraat zorgde aanslibbing en afzetting van zand voor een nog duidelijker hoogte verschil. Ook ter hoogte van het Steen was met de Werf ook sprake van 'werpland'. Het is op deze 'hoogten' (maxima rond 10 m TAW) dat zich in de late 9de eeuw een versterkte handelsnederzetting ontwikkelt (Agentschap Onroerend Erfgoed 2021).

Topografisch situeert de Leguit zich in het historische gehucht Klapdorp dat zich uitstrekte tussen de Koepoorbrug en de Varkensmarkt. Het Klapdorp wordt reeds in de 13de eeuw vermeld maar archeologie wijst op een bewoning sinds de 10de eeuw¹. Het gehucht ontstond rond een dries, een complex van gemene weilanden die ontwikkelde uit de drassige weidegronden langs de uitlopers van de Schijnvallei. Deze dries zit nog steeds vevat in de naam van de straat aanpalend aan de Leguit. Het Schijn naderde Antwerpen vanuit het oosten om ten noorden van de stadskern in de Schelde te vloeien. Tot 1250 lag het Klapdorp buiten de vesten. Pas met de zogenaamde 2de stadsuitbreiding gaat de omgeving van de Dries deel uitmaken van het stadsareaal. Op dat moment werd het gebied rond de Dries opgenomen binnen de Antwerpse vesten². Voor die periode ontwikkelde de stad voornamelijk ten zuiden en oosten van de vroegmiddeleeuws Burchtsite met de 11de eeuwse Ruiengordel en de inname van de hoogten rond het Zand en de Hoogstraat (1ste stadsuitbreiding 12de eeuw (Bellens 2021; Asaert 1978).

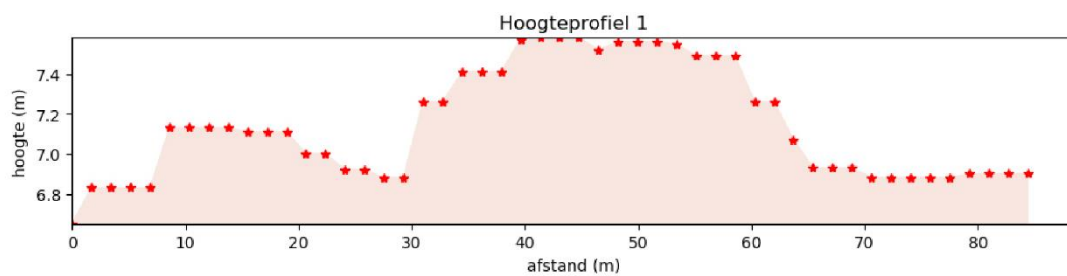
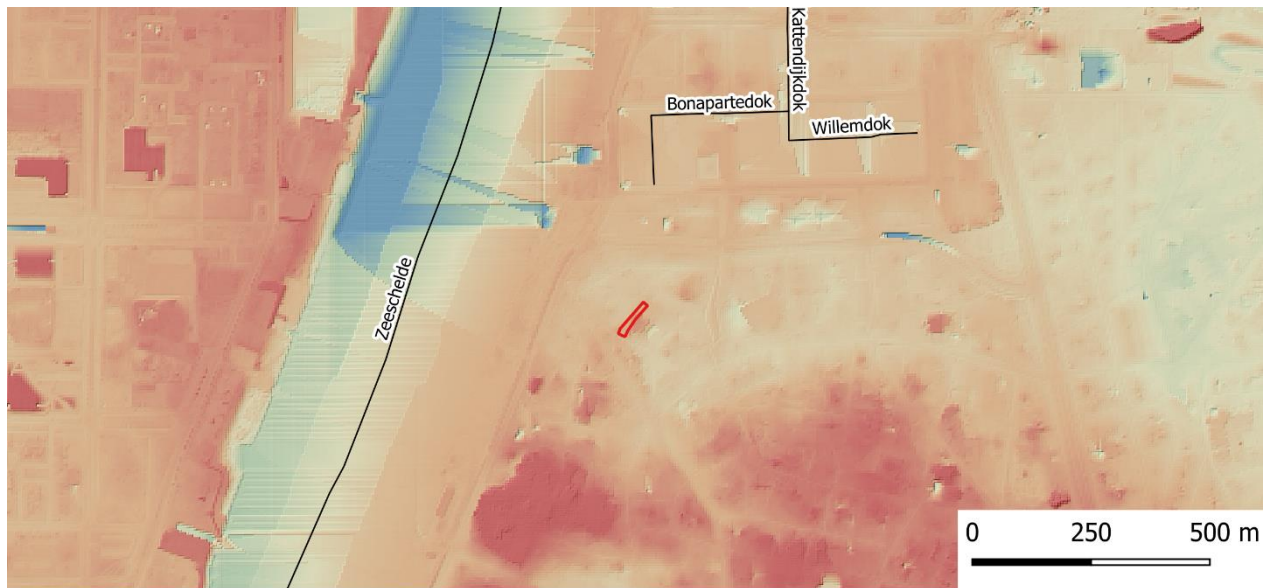
Het Klapdorp en het projectgebied situeren zich duidelijk lager. In de zone van de geplande werken vertoont het projectgebied hoogten van 6.8 tot 7.5 m TAW. (Figuur 8).

¹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Historische stadskern van Antwerpen [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/140031> (Geraadpleegd op 10-06-2021)

² Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Historische stadskern van Antwerpen [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/140031> (Geraadpleegd op 08-06-2021)

Figuur 7 schematische voorstelling van de 2de stadsuitbreiding rond 1250 (Asaert 1978)

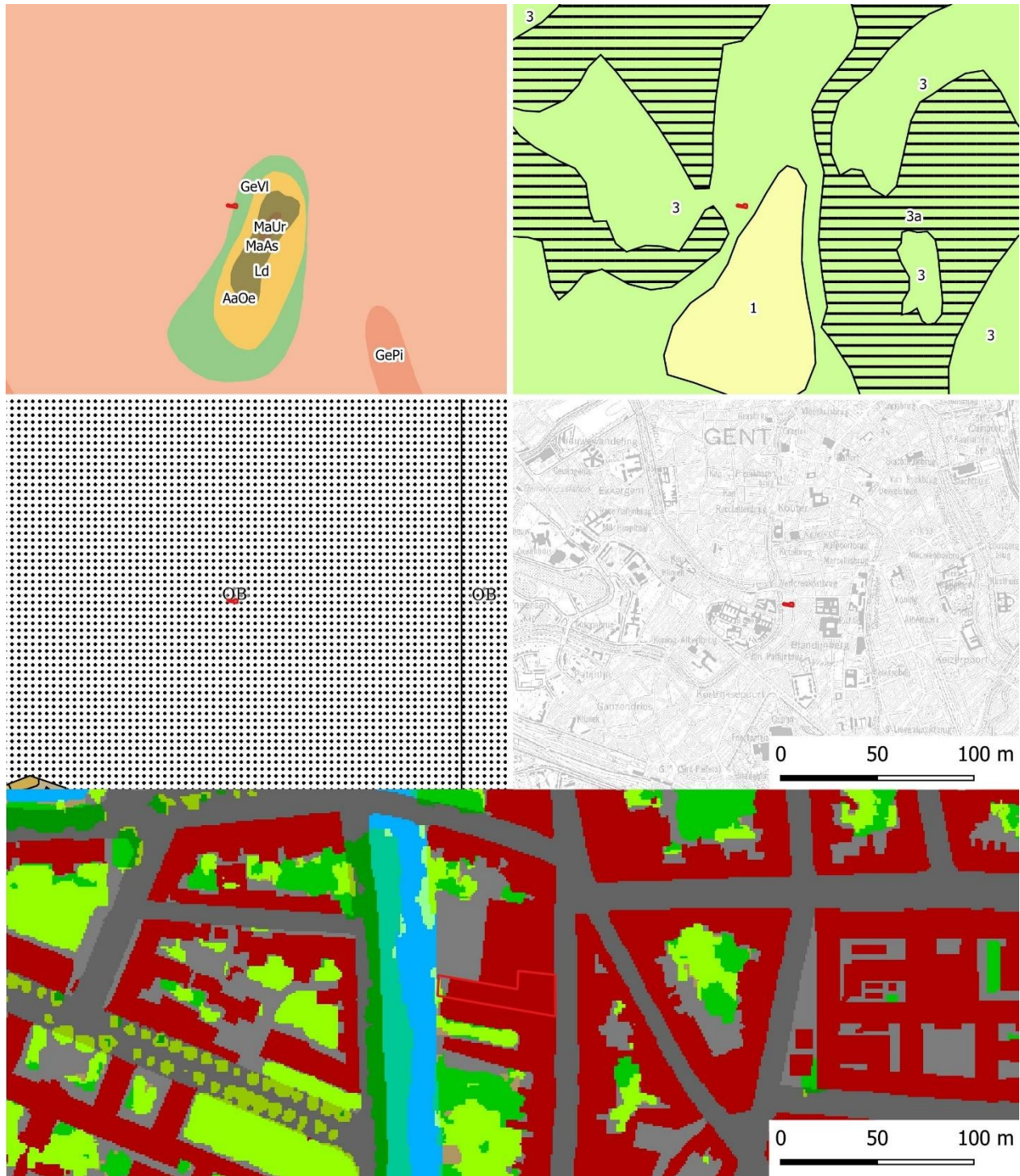

- Projectgebied DHM
- HP
- Hydrografie
- 1.79976533342794
- 3.53981064612199
- 5.27985595881604
- 7.01990127151008
- 8.75994658420413

Projectcode: 2021E263
Aanmaakdatum: 28/05/2021

Figuur 8 reliëf en hydrografie in het projectgebied. Basislaag DTM-Vlaanderen (boven) en recente orthofoto (onder) (©Geopunt)

Projectgebied

Projectcode: 2021E339
 Aanmaakdatum: 28/05/2021

Figuur 9 Geologie en bodem: de kwartair geologische kaart, de tertiair geologische kaart (rechtsboven), de bodemkaart, de potentiële erosiekaart en de bodemgebruikskaat (©geopunt)

2.3.1.2. Geologie

Geologisch gezien behoort het projectgebied tot de Tertiaire Formatie van Berchem (Bc) (Figuur 9). Deze formatie wordt gekenmerkt door donkergroen tot zwart zand met plaatselijk schelpen. Onderaan is dit zand kleihoudend.

Volgens de quartair-geologische kaart is het projectgebied gelegen op de grens van types 3a en 1c (Figuur 9). Type 3a komt voor ter hoogte van de loop van de Schelde en wordt gekenmerkt door een opbouw van fluviatiele afzettingen van het Holoceen, mogelijks afwezige eolische afzettingen van het Weichseliaan en/of hellingsafzettingen van het quartair en fluviatiele afzettingen van het Weichseliaan. Ter hoogte van de huidige kaai wordt type 1c weergegeven, gekenmerkt door een opbouw van getijdenafzettingen van het Holoceen en mogelijks afwezige eolische afzettingen van het Weichseliaan en/of hellingsafzettingen van het quartair.

2.3.1.2. Bodemtype

Op de bodemkaart staat het projectgebied gekarteerd als bebouwde zone (OB). Men mag er van uit gaan dat hier het bodemprofiel door het ingrijpen van de mens gewijzigd of vernietigd (kunstmatige gronden) is (Figuur 9).

2.3.1.3. Bodemerosie

Het projectgebied ligt in urbaan gebied en is niet gekarteerd op de bodemerosiekaart (Figuur 9).

2.3.1.4. Bodemgebruik

Op de bodembekeddingskaart staat het projectgebied gekarteerd als bebouwd terrein met verharding en struiken (Figuur 9).

2.3.2 Historisch-cartografische situering

De Leguit wordt voor het eerst vermeld in 1499 wanneer wordt aangegeven dat een zekere Rutgheer van Arnest een huis heeft op de 'den Legwt'³. De Leguit was lange tijd een raam- en bleekhof toebehorend aan de lakenarbeiders (Van de Weghe 1977, 254). Deze bleekweide was gesitueerd op de historische dries die – in tegenstelling tot vandaag – geen straat was maar eerder een wijk binnen het gehucht Klapdorp. In de periode 1541-1543 werden de gronden opgekocht door de Stad en werd er een halle met overdekte gaanderijen opgetrokken die gedurende 300 jaar in gebruik bleef door tal van gildes. Er werd ook rechtgesproken⁴. Het grootste deel van de gebouwen werd in 1820 gesloopt. Op de terreinen werden nadien in de jaren 1850 ingevuld met onder andere

³ SR 102 (1492-I), f° 144ro, naar archiefwerk Marc Hendrickx. Gegevens ter beschikking gesteld door stad Antwerpen | Stadsontwikkeling | Onroerend Erfgoed

⁴ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Leguit [online] <https://id.erfgoed.net/themas/960> (Geraadpleegd op 09-06-2021)

de ondertussen Beschermede Stadsmagazijnen (ID 4222) en in 1983 gesloopte Lager Jongenschool 4 (ID 4323).

De Leguit was dus in eerste instantie – net als de gehele Dries eigenlijk- een grotendeels open ruimte binnen de stad. We moeten deze gronden situeren in het ruimere bouwblok Leguit-Oudenmansstraat-Keistraat-Dries. De urbanisatie van dit bouwblok alsook het ontstaan van de straten in hun huidige vorm, gebeurde vermoedelijk geleidelijk aan tijdens de late 15de eeuw-begin 16de eeuw. Belangrijk is ook de opmerking van Vande Weghe (1977): de straat die vandaag Leguit wordt genoemd, droeg historisch de aanduiding 'achter de Leguit'. Tot in 1843 was Leguit dan weer de officiële naam van het westelijk deel van de huidige Keistraat.

Figuur 10 het projectgebied op het stadsplan *Urbs Antverpia* van Vergilius Bononiensis uit 1565. Blauw; rui; oranje: bruggen; groen: stadshallen 1541-1543 (©Flandrica)

Het bovenvermeld document uit 1499 doet een aantal topografische vermelding die inzicht kunnen bieden in de vroegste urbane ontwikkeling van het gebied. Met betrekking tot 'den Legwt' is er sprake van 'huyskens lanx en opten muer vanden watre staende' vermoedelijk een verwijzing naar de huidige rui net ten zuiden van de Oudemanstraat die onder de huidige Stadsmagazijnen doorloopt⁵. Deze rui maakte deel uit van de vesten van de 2de stadsuitbreiding waarmee de Dries mee opgenomen werd binnen het stadsareaal. Verder is er ook sprake 'vander eenre bruggen totter andere gest opt Nyeuwerck', twee bruggen over deze rui⁶. Deze situatie is nog te herkennen op de kaart *Urbs Antverpia* van Vergilius Bononiensis uit 1565. Bovendien zien we hier ook al de overdekte stadshallen met daarrond een vrijwel gesloten bouwblok.

⁵ SR 102 (1492-I), f° 144ro, naar archiefwerk Marc Hendrickx. Gegevens ter beschikking gesteld door stad Antwerpen | Stadsontwikkeling | Onroerend Erfgoed

⁶ SR 102 (1492-I), f° 144ro, naar archiefwerk Marc Hendrickx. Gegevens ter beschikking gesteld door stad Antwerpen | Stadsontwikkeling | Onroerend Erfgoed

Dit dichte bouwblok beeldt de situatie af medio 16de eeuw. Tijdens de late middeleeuwen zal de bewoning op bepaalde zones (bv. aan op de rui aan de Leguit) eerder verspreid zijn geweest en ook eerder ruraal van karakter. Zo maken diverse akten uit het einde van de 15de eeuw gewag van hofsteden met boomgaard. In sommige gevallen is er zelfs sprake van poorten en een duiventil ⁷. In de omgeving moeten er ook minstens twee visvijvers zijn geweest⁸.

Figuur 11 het projectgebied op het stadsplan *Urbs Antverpia* van Vergilius Bononiensis uit 1565. Hypothetische aanduiding 15de bewoning. Geel; huizen op de rui; Groen: huis van Janne Loof; Blauw: Hof van Duren (@Flandrica)

Een precieze reconstructie van de layout van het bouwblok voor het midden van de 16de eeuw is vrijwel onmogelijk. Uit het archiefmateriaal kan worden afgeleid dat er dus aansluitende bebouwing was op de rui langs de Oudemanstraat. Daarachter strekte zich dan de Dries en bleekweiden uit met vermoedelijk een aantal verspreide hoeves. Uit het archiefmateriaal kan voorzichtig worden afgeleid dat het Hof van Duren met 'duyfhuyse' (vroegste vermelding 1459)⁹ zich in het bouwblok situeerde met daarrond een aantal beemden of weilanden in particuliere handen (1463: Jacop Slabbaerts Beemd)¹⁰. Ook

⁷ Oa. SR 63 (1462), f° 133v°; SR 69 (1465), f° 354r°; SR 86 (1474 II), f° 198r°, naar archiefwerk Marc Hendrickx. Gegevens ter beschikking gesteld door stad Antwerpen | Stadsontwikkeling | Onroerend Erfgoed

⁸ Oa SR 118 (1500), f° 122v°, naar archiefwerk Marc Hendrickx. Gegevens ter beschikking gesteld door stad Antwerpen | Stadsontwikkeling | Onroerend Erfgoed

⁹ SR 57 (1459), f° 361r° en 362r°, naar archiefwerk Marc Hendrickx. Gegevens ter beschikking gesteld door stad Antwerpen | Stadsontwikkeling | Onroerend Erfgoed

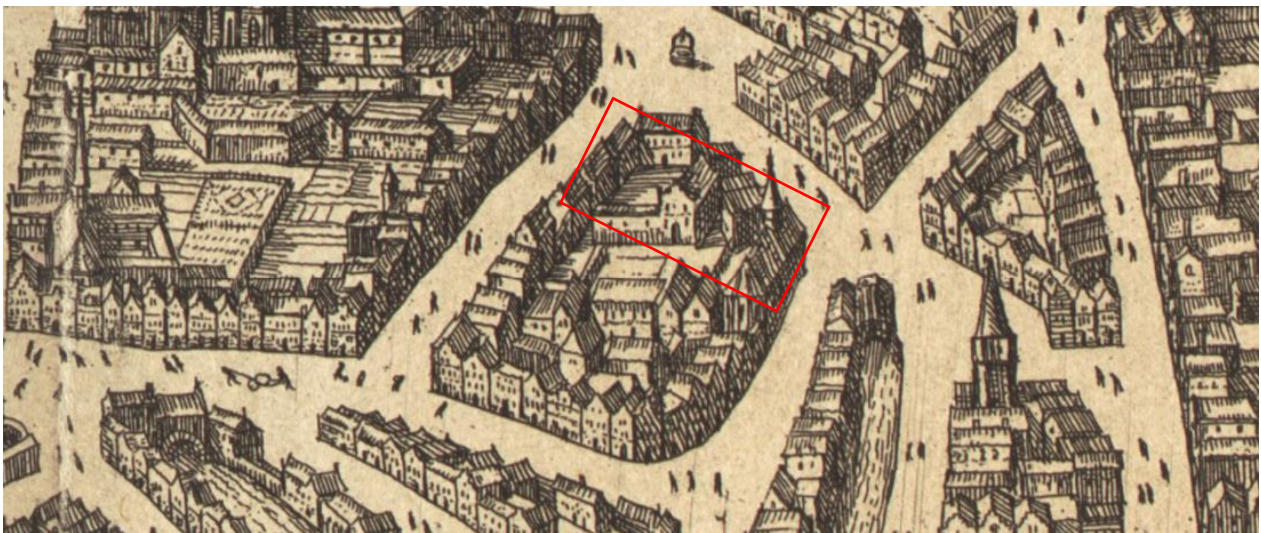
¹⁰ SR 66 (1463), f° 115v°, naar archiefwerk Marc Hendrickx. Gegevens ter beschikking gesteld door stad Antwerpen | Stadsontwikkeling | Onroerend Erfgoed

zou er langs de Leguit al sprake zijn geweest van huizen tegen de rui. Hier wordt in 1478 onder andere een zeker Janne Loof als eigenaar genoemd¹¹.

Figuur 12 Het projectgebied op de het stadsplan van H. Cock uit 1557 (©Cartesius)

Het stadsplan van H. Cock uit 1557 toont de verder evolutie van het bouwblok en het projectgebied tijdens de 16de eeuw. Langs de huidige Leguit zien we een gebouw met lang rechthoekig bouwplan net ten zuiden van de duidelijk herkenbare rui. Vermoedelijk gaat het om de huidenhal die omstreeks 1550 werd toegevoegd aan het complex van de huidevetters. Deze hal werd in 1579 omgevormd tot protestantse kerk¹².

Figuur 13 stadszicht van J. Hoefnagel uit 1598 (©Cartesius)

¹¹ SR 86 (1474 II), f° 198°, naar archiefwerk Marc Hendrickx. Gegevens ter beschikking gesteld door stad Antwerpen | Stadsontwikkeling | Onroerend Erfgoed

¹² Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Leguit [online] <https://id.erfgoed.net/themas/960> (Geraadpleegd op 09-06-2021)

Deze protestantse kerk herkennen we op het stadszicht van J. Hoefnagel uit 1598. Ten noorden (zicht vanuit het oosten) van deze kerk zien we nog het oorspronkelijke hallencomplex uit 1541-1543. Dit complex lijkt te bestaan uit een hoofgebouw met zadeldak en aansluitend lager constructies. Een deel van het binnengebied blijft ook open ruimte.

De Kabinetskaart van Ferraris (1771-1778) (Figuur 16) biedt zoals zo vaak voor stedelijk gebied een weinig gedetailleerd beeld. We zien een gesloten bouwblok met weinig open ruimte.

De topografische kaart Vandermaelen (1846-1854) toont het projectgebied en het omliggende bouwblok eveneens met bijzonder weinig detail. Het Popp-kadaster en de Atlas der Buurtwegen is voor de Antwerpse binnenstad niet voorhanden.

Figuur 14 het projectgebied het primitief kadaster (1828) ©Cartesius)

Onderzoek van het primitief kadaster uit 1828 meer detail (Figuur 14). De omliggende straten dragen ondertussen hun actuele naam. Het binnengebied wordt eveneens aangeduid met de Leguit. De huidevettershallen werden al rond 1820 gesloopt. Het kadaster toont dan ook een groot braakliggend terrein.

 Projectgebied

Projectcode: 2021E263
 Aanmaakdatum: 28/05/2021

Figuur 15 Ferrariskaart (LB), Vandermaelenkaart (RB), Atlas der buurtwegen (LM) en Popkadaster (RM), orthfoto 1971 (LO), orthofoto 1979-90 (RO) (©geopunt)

Rond 1851 werd op de terreinen gestart met de bouw van een lagere jongensschool naar ontwerp van stadsbouwmeester Pierre Bruno Bourla¹³. De school situeerde zich net ten zuiden van het projectgebied en werd in 1983 afgebroken. Ter hoogte van het projectgebied werd in 1876 het stadsmagazijn opgetrokken naar een ontwerp van stadsbouwmeester Pieter Dens¹⁴.

Figuur 16 Het projectgebied ten tijde van de sloop van de jongensschool in 1983. Achteraan zicht op de achtergevel van het stadsmagazijn (©stad Antwerpen | Stadsontwikkeling | Onroerend Erfgoed)

De afbraak van de jongensschool kan worden vastgesteld bij vergelijking van de orthofoto's uit de periode 1971 en 1979-1990 (Figuur 16).

2.3.3. Archeologische situering

De Inventaris Onroerend Erfgoed vermeldt diverse publieke en private archeologische waarneming in de omgeving van het projectgebied. Daarnaast werd er voor een aantal percelen in de directe omgeving een archeologienota opgemaakt.

De records met ID 366336 en ID 366346 betreft historisch cartografische vastellingen met onder andere de lokalisatie van de vest ter hoogte van de Sint-Paulusstraat. ID 100941 verwijst naar een niet in detail beschreven onderzoek aan de Blauwbroekstraat.

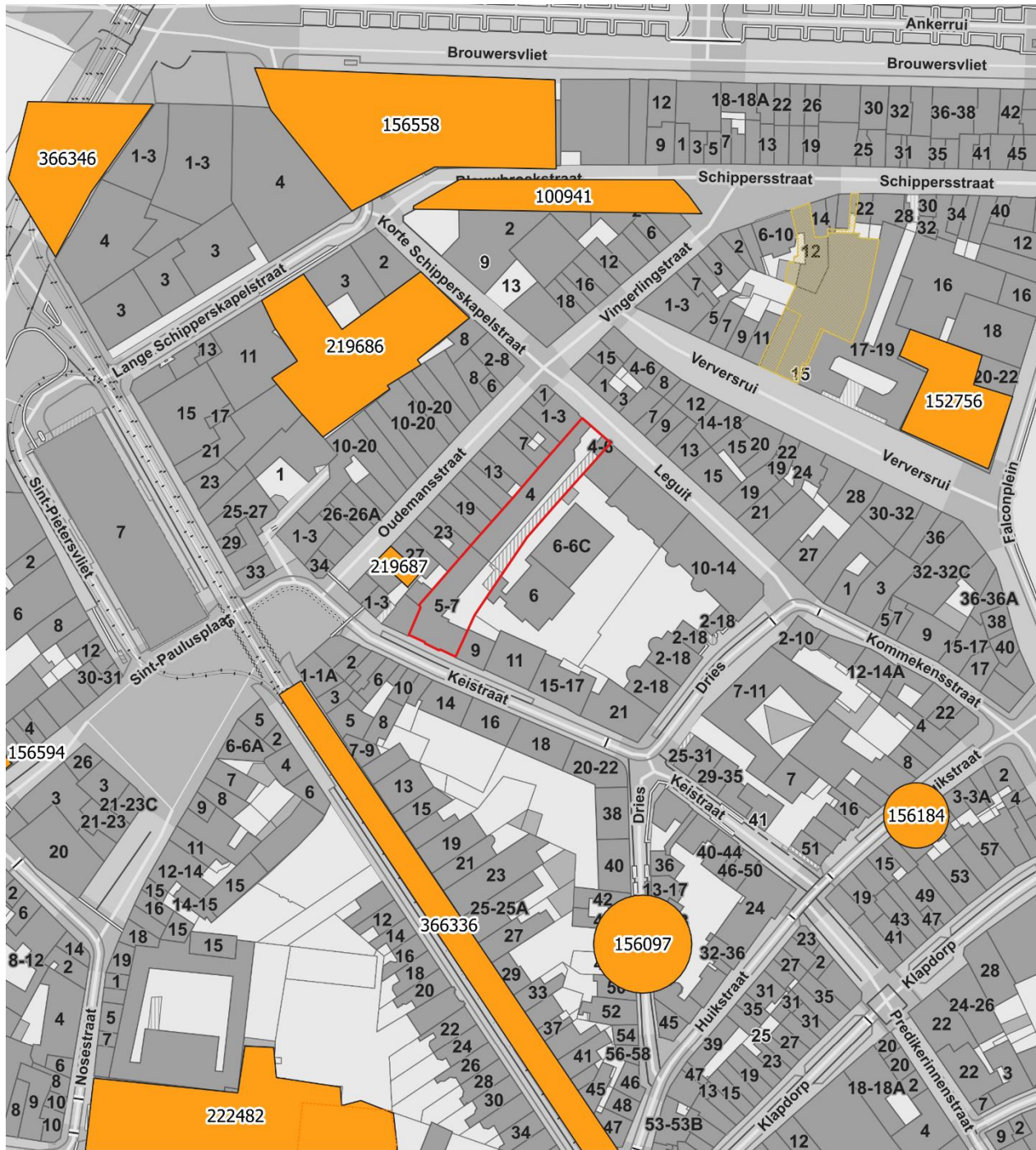
ID 156558 beschrijft een onderzoek uit 1995 aan de Brouwersvliet waar er een bakstenen kaaimuur werd aangetroffen. Haaks op de Brouwersvliet, onder het huidige Kriekestraatje, werd een gedempte gracht aangetroffen die kan wijzen op het eerder rurale karakter van de omgeving tot de late middeleeuwen.

Op het Elzenveld (ID 224850) aan de Lange Gasthuisstraat werd dan weer het kerkhof van het Onze-Lieve-Vrouwegasthuis onderzocht dat eerste helft 13de eeuw van uit de omgeving van de Onze-Lieve-Vrouwekerk werd overgebracht. De vroegste skeletten dateren uit de 13de eeuw ¹⁵.

¹³ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Lagere Jongensschool 4 [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/4323> (Geraadpleegd op 09-06-2021)

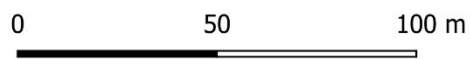
¹⁴ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Stadsmagazijn [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/4222> (Geraadpleegd op 09-06-2021)

¹⁵ <https://id.erfgoed.net/archeologie/notas/12805>

- Projectgebied
- Archeologie - publiek en private waarnemingen
- Bekrachtigde archeologienota's en nota's
- Eindverslagen archeologisch onderzoek

Projectcode: 2021E263
 Aanmaakdatum: 28/05/2021

Figuur 17 Archeologische waarnemingen ter hoogte van het projectgebied volgens de Inventaris Onroerend Erfgoed (©inventaris.onroerendergoed.be).

Verschillende records betreffen vondsten die getuigen van de middeleeuwse bewoning in de directe omgeving van het Klapdorp. Vaak gaat het om beperkte vaststellingen gedaan bij noodonderzoek. Zo werd er langs de Dries in 1980 (ID 156097) een vondstconcentratie uit de 14de en 15de eeuw aangetroffen (Oost 1980). Ook in de Huikstraat (ID 156184) werden er laatmiddeleeuwse vondsten gerecupereerd bij onderzoek naar een aantal kelders (Oost 1982).

Resultaten uit het onderzoek ter hoogte van de Falconrui biedt dan weer inzicht in de 16de eeuwse materiële cultuur en levensomstandigheden met vondsten uit aardewerk en glas (ID 152756). Ook aan de Oudemansstraat (ID 219687) – in de huizenrij boven de rui – werden sporen van 16de en 17de eeuwse bewoning aangetroffen (Bellens 2018a).

Met betrekking tot de artisanale betekenis van de omgeving is vooral de site Barreiro (ID 219686) aan de Lange Schipperskapelstraat het vermelden waard. Hier werden een aantal beschoeide bassins aangetroffen die mogelijk te maken hebben met textielnijverheid. Palen en horizontale planken lijken te wijzen op platformen om te circuleren tussen de bassins. Daarnaast werd een bakstenen constructie aangetroffen die werd geïnterpreteerd als werkhuisje of opslagplaats. Er is geen absolute zekerheid dat het gaat om een site die te maken heeft met de textielnijverheid. Andere hypothese is visteelt en -handel. Het vondstcomplex dateert in de 15de eeuw (Bellens 2018b).

De site van de Leguit (niet opgenomen in de CAI) werd rond 1983 al gedeeltelijk archeologisch onderzocht in de periode van de sloop van de jongensschool. Er was sprake van een met hout beschoeid grachtje dat in noord-zuid richting liep op korte afstand van de rui of veste. Op twee plaatsen was er aan de oostelijke oever van het grachtje met enkele treden de toegang tot het water verzekerde. Het grachtje was gedeeltelijk dichtgeslibt en werd verder opgevuld met puin in de loop van de 16de eeuw (Oost 1985).

Verder wijzen we er ook op dat de omgeving van de Dries vermoedelijk al tijdens de volle middeleeuwen een zeker bewoning kende die de laatmiddeleeuwse hofsteden (zie supra, § 2.3.2 Historisch-cartografische situering). Lopend archeologisch onderzoek wijst op bewoning vanaf de 10de eeuw¹⁶.

2.3.4. Datering en archeologische verwachting

Het projectgebied situeert zich in de omgeving van de Dries. Een aanvankelijk eerder rurale zone buiten de stadsvesten in de vallei van de schijn. Het gebied bestond uit een aantal gemene en particuliere weidegronden die ook gebruikt werden als bleekweiden. Pas in 1250 komt de omgeving van de Dries en de Leguit binnen de stad te liggen.

¹⁶ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Historische stadskern van Antwerpen [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/140031> (Geraadpleegd op 10-06-2021)

In de periode 1541-1543 werden de gronden opgekocht door de Stad en werd er een halle met overdekte gaanderijen opgetrokken. Deze bleef gedurende 300 jaar in gebruik tot de sloop in 1820. Nadien in de jaren 1850 volgde de bouw van de Stadsmagazijnen en de Jongensschool (gesloopt in 1983).

Er kunnen diverse types van archeologische sporen worden verwacht uit verschillende perioden. Zo weten we dat de zone voor de opname binnen het stadsareaal al een zekere bewoning met eerder ruraal karakter moet gekend hebben. Zo zijn er sporen mogelijk van hofsteden en bijgebouwen (poorten, schuren, duiventil,...) alsook erfinrichting (grachten en greppels). Er is ook sprake van visvijvers in de omgeving. De vroegste bewoning zou teruggaan tot de 10de eeuw. Tot in de 15de eeuw worden er hofsteden vermeld op de Dries.

Ook kunnen er sporen teruggevonden worden de aanleg van de vesten in 1250 waarvan de huidige rui onder de gebouwen langs Oudemansstraat nog getuigt. We denken dan aan sporen van beschoeiing, wallen, ...

Ook kunnen er archeologische resten worden verwacht van de verdere urbanisatie van het gebied in de loop van de 16de eeuw en later met sporen van burgerlijke bewoning maar ook van artisanale activiteit en handel gelieerd aan de stadshallen uit de 16de eeuw. Tenslotte is er ook kans op sporen van het religieuze leven. Een rond 1550 uitbreiding van deze hallen werd in 1579 immers omgevormd tot protestantse kerk.

3. Synthese

Deze synthese brengt de resultaten uit het landschappelijke, archeologische en historisch-cartografisch assessment in confrontatie met de geplande werken. De beschikbare bronnen leveren voldoende informatie om de vooropgestelde onderzoeksvragen te beantwoorden:

- *Wat is op basis van de bestaande bronnen, het archeologisch potentieel van het projectgebied?*
Hoog. De projectzone biedt potentieel op het aantreffen van sporen van bewoning en artisanale/rurale activiteit van de middeleeuwen en later. Sporen die tenminste kunnen teruggaan tot de 10de eeuw.
- *Zijn er indicaties voor de aanwezigheid van één of meerdere archeologische sites binnen de grenzen van het projectgebied?*
Ja, de aanwezigheid van een middeleeuwse dries en bleekweide; de aanwezigheid een 16de eeuwse hallencomplex; De aanwezigheid van medio 13de eeuwse vesten/ruien.

- *Wat is de bewaringstoestand van bodem en eventuele site(s) in het projectgebied?*

De bewaringstoestand van eventueel archeologisch erfgoed in het projectgebied is moeilijk in te schatten zonder bijkomend vooronderzoek met ingreep in de bodem. Mogelijk moet er rekening gehouden worden met versterking door bouwen en sloopactiviteit tijdens de 19de en 20ste eeuw.

- *Welke impact hebben de geplande werken op het eventuele archeologisch erfgoed?*

De impact van de geplande werd in detail beschreven in §1.3. Als geplande werken met impact op de bodem gelden:

Geplande werken	Impact op bodem
<i>Uitbraak bestaande verharding</i>	De aanwezig verharding wordt verwijderd. De sloop voorziet niet in bijkomende afgravingen.
<i>Aanleg septische putten</i>	Er worden twee septische putten aangelegd met de nodige afvoerleidingen. Het gaat om twee putten van 7500 l met een diameter van 2.5 m. De putten hebben een hoogte van 2 m.
<i>Aanleg regenwaterputten</i>	Er worden drie regenwaterputten aangelegd met de nodige afvoerleidingen. Het gaat om twee putten van 7500 l met een diameter van 2.5 m. De putten hebben een hoogte van 2 m.
<i>Vloer interieur</i>	Binnen wordt er een gepolierde betonvloer aangelegd met een opbouw bestaande uit: een betonlaag met vloerverwarming (10cm), een isolatielaag (te bepalen) en een fundering van rijnzand (10cm)

Vloer exterieur	Buiten wordt een verharding in platinen voorzien op een zandbed van 25 cm. De verharding wordt in functie van afwatering aangelegd in een helling van 2 cm per meter.
-----------------	---

De impact op eventueel archeologisch erfgoed is mogelijk groot, afhankelijk van de bewaartoestand van de bodem en de situering in de diepte van de relevante archeologische lagen. Bijkomend vooronderzoek met ingreep in de bodem is nodig om dit terdege te evalueren.

- *Biedt het projectgebied een potentieel op kennisvermeerdering?*
Ja. Het potentieel op kennisvermeerdering is groot. Kenniswinst kan zich situeren op vlak van de algemene urbane evolutie van Antwerpen en meer specifiek op de ontwikkeling van de wijk Klapdorp. De omgeving van de Leguit biedt de kans een in oorsprong eerder open en ruraal gebied van de stad te onderzoeken, alsook de later evolutie van de zone als omgeving voor stedelijk wonen, artisanat en handel. De geplande werken bieden bovendien voldoende kans op de nodige ruimtelijke inzichten om tot kennisvermeerdering te komen.
- *Wat is het kader waarin dit kennispotentieel kan of moet geëxploiteerd worden?*
De archeologienota op basis van bureauonderzoek wordt beschouwd als volledig. De bestaande archeologische en historische bronnen leverden voldoende informatie om aan te tonen dat het potentieel tot kennisvermeerdering als groot moet worden ingeschat. Verdergezet vooronderzoek met ingreep in de bodem is nodig om het kennispotentieel terdege te evalueren.

Samenvatting van het onderzoek

AG Vespa | Bouwprojecten plant de gedeeltelijke restauratie van het beschermde monument 'Stadsmagazijnen' (ID 5073) aan Leguit 4 te Antwerpen op de percelen gekend bij het kadaster onder de nummers Antwerpen, Afdeling 1, Sectie A , nr. 473G & 473F. De totale oppervlakte van de betrokken percelen betreft 1139.79 m² (>300m²) waarvan meer dan 100m² wordt geroerd door de geplande werken met ingreep op de bodem. Gezien het projectgebied zich in de archeologische zone 'historische stadskern Antwerpen' bevindt, is de opmaak van een archeologienota dan ook verplicht.

Het projectgebied situeert zich in de omgeving van de Dries. Een aanvankelijk eerder rurale zone buiten de stadsvesten in de vallei van de schijn. Het gebied bestond uit een aantal gemene en particuliere weidegronden die ook gebruikt werden als bleekweiden. Pas in 1250 komt de omgeving van de Dries en de Leguit binnen de stad te liggen. In de periode 1541-1543 werden de gronden opgekocht door de Stad en werd er een halle met overdekte gaanderijen opgetrokken. Deze bleef gedurende 300 jaar in gebruik tot de sloop in 1820. Nadien in de jaren 1850 volgde de bouw van de Stadsmagazijnen en de Jongensschool (gesloopt in 1983).

De projectzone biedt potentieel op het aantreffen van sporen van bewoning en artisanale/rurale activiteit van de middeleeuwen en later. Sporen die tenminste kunnen teruggaan tot de 10de eeuw.

Verdergezet vooronderzoek met ingreep in de bodem is nodig om het kennispotentieel van het projectgebied terdege te evalueren.

Bibliografie

Asaert G. 1978: De stad Antwerpen van de Romeinse tijd tot de 17de eeuw : topografische studie rond het plan van Virgilius Bononiensis 1565, Brussel.

Bellens T. 2018a: A269 Lange Schipperskapelstraat 5-9 (Barreiro) 2000 Antwerpen. Basisrapport

Bellens T. 2018b: A295 Oudemansstraat 29 2000 Antwerpen. Basisrapport.

Bellens T. 2021: Antwerpen. Een archeologische kijk op het ontstaan van de stad, Antwerpen.

Oost T. 1980: Archeologisch onderzoek in de stad Antwerpen (Antw.), *Archaeologia Mediaevalis* 3, p. 26-27.

Oost T. 1982: Archeologisch onderzoek in de stad Antwerpen (A'pen), *Archaeologia Mediaevalis* 5, p. 51-52.

Oost T. 1985: Archeologisch onderzoek in de stad Antwerpen (Antw.), *Archaeologia Mediaevalis* 8, p. 74.

Veeckman J. 1995: Stadsarcheologisch onderzoek in Antwerpen (Antw.), *Archaeologia Mediaevalis* 18, p. 51-53.

Historisch kaartmateriaal

Bononiensis V. 1565, Urps Antverpia (geraadpleegd op 28/05/2021 via www.flandrica.be)

Cock H. 1557, Antverpia (geraadpleegd op 28/05/2021 via www.cartesius.be)

Ferraris J. J. F. 1771-1778, Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden, (geraadpleegd op 28/05/2021 via www.geopunt.be)

Frickx, E.-H. 1712, carte des Pays-Bas, (geraadpleegd op 28/05/2021 via www.geopunt.be)

Hoefnagel J. 1572, Antverpia (geraadpleegd op 28/05/2021 via www.cartesius.be)

Popp P. C. 1842-1879, Atlas cadastral parcellaire de la Belgique (geraadpleegd op 28/05/2021 via www.geopunt.be)

S.N. 1843-1845, primitief kadaster (geraadpleegd op 28/05/2021 via www.cartesius.be)

S.N. 1843-1845, Atlas der Buurtwegen (geraadpleegd op 28/05/2021 via www.geopunt.be)

Vandermaelen P. 1846-1854, Atlas cadastral du Royaume de Belgique (geraadpleegd op 28/05/2021 via www.geopunt.be)

Lijst van figuren

Figuur 1 het projectgebied op de GRB-basiskaart (boven); de topografische kaart (midden); en in relatie met de inventaris onroerend erfgoed (onder) (© NGI; geopunt).	5
Figuur 2 Bestaande toestand: plan	9
Figuur 3 Bestaande toestand: snede	10
Figuur 4 nieuwe toestand: plan	11
Figuur 5 Nieuwe toestand: snede	12
Figuur 6 Nieuwe toestand: snede	13
Figuur 7 schematische voorstelling van de 2 ^{de} stadsuitbreiding rond 1250 (Asaert 1978)	17
Figuur 8 reliëf en hydrografie in het projectgebied. Basislaag DTM-Vlaanderen (boven) en recente orthofoto (onder) (©Geopunt)	18
Figuur 9 Geologie en bodem: de kwartair geologische kaart, de tertiair geologische kaart (rechtsboven), de bodemkaart, de potentiële erosiekaart en de bodemgebruikkaart (©geopunt)	19
Figuur 10 het projectgebied op het stadsplan Urbs Antverpia van Vergilius Bononiensis uit 1565. Blauw; rui; oranje: bruggen; groen: stadshallen 1541-1543 (©Flandrica)	21
Figuur 11 het projectgebied op het stadsplan Urbs Antverpia van Vergilius Bononiensis uit 1565. Hypothetische aanduiding 15 ^{de} bewoning. Geel; huizen op de rui; Groen: huis van Janne Loof; Blauw: Hof van Duren(©Flandrica)	22
Figuur 12 Het projectgebied op de het stadsplan van H. Cock uit 1557 (©Cartesius)	23
Figuur 13 stadszicht van J. Hoefnagel uit 1598 (©Cartesius)	23
Figuur 14 het projectgebied het primitief kadaster (1828) (©Cartesius)	24
Figuur 15 Ferrariskaart (LB), Vandermaelenkaart (RB), Atlas der buurtwegen (LM) en Popkadaster (RM), orthofoto 1971 (LO), orthofoto 1979-90 (RO) (©geopunt)	25
Figuur 16 Het projectgebied ten tijde van de sloop van de jongensschool in 1983. Achteraan zicht op de achtergevel van het stadsmagazijn (©stad Antwerpen Stadsontwikkeling Onroerend Erfgoed)	26
Figuur 17 Archeologische waarnemingen ter hoogte van het projectgebied volgens de Inventaris Onroerend Erfgoed (©inventaris.onroenderfgoed.be)	27